

Nagybánya történetéből.

Megfakult száz esztendő s írás akadt a kezembe. Cifra, német betűkkel van elejétől-végig írva, durva vastag papíron, lúdtollal. Írója a nagy kezdőbetűket úgy kiczifrázta, mint a debreczeni szűcs a remekbe varrt bundát. Tintája különösen élénk színű ma is, száz év múltán; olyan, mintha csak tegnap írták volna. A füzet címe fordításban így szól:

Rövidre fogott történeti jelentés a nagybányai bányaművek jelenlegi állapotjáról és azok sorsáról a múlt időkben, Ő császári fensége Rainer főherceg úr, Ausztria császári hercege és főhercege, Magyar- és Csehország hercege stb. használatára, az itteni bányaművek magas meglátogatása alkalmából, mély hódolattal és félelemmel ajánlja a Nagybányai császári-királyi Főfelügyelő hivatal. 1810 július hó 10-én.

A füzet tartalma kétféle: az első rész tárgyalja a tisztán történelmi eseményeket, melyeket 1347-től kezdődőleg a városi levéltár adatai nyomán állított össze; a második rész a bányákról készült szakjelentés.

Mindkettő rendkívül érdekes s úgy a történettudós, mint a szakember élvezettel tanulmányozhatja. Leszámítandó azonban az egész munkából a füzet elejét díszítő émelygős ajánlat, mely a császári háznak egekig való magasztalását tűzte ki céljául; a mi érthető is, ismerve a száz év előtti állapotokat s az akkori hivatalos rendszert: Minden a császáré, semmi a nemzeté! A Rainer főherceghez intézett szózat ritkítja párját az alázatosságban! A múlt század Beamter-világa különben nagyon szolgai gondolkodásmódban nevedett. A kis hivatalnok valóságos Dalai Lámának tartotta fölebbvalóját s remegő félelemmel hajolt földig előtte. Az aranygallér imponált! Hát még egy főherceg előtt minő hajlongásokat vihettek véghez! Egy élő főherceg, ki a császár szentséges személyét képviseli, elbódítja a hivatalnoksereget s a Főfelügyelő hivatal mikor megszerkeszti munkáját Rainer úr részére, előszedi a szótár minden alázatos kifejezését és porban csúszva ajánlja föl életét a „glorreichste Kaiserhaus“-nak. Ma megmosolyogjuk az ilyet; — akkor remekstilus számba ment. Ime a szózat fordításban:

Fenséges Főherceg. Legkegyelmesebb Úr, Urunk!

Habár messze távol élünk is azon emberi társaságoktól, művészetektől és tudományoktól, melyek a tökéletességet a legnagyobb mérvben

elérték és melyek a lelki művelődés által az általános jólétet és boldogságot mozdítják elő: mégis kedves kötelességének ismeri a császári-királyi Főfelügyelő hivatal, hogy a dicsőséges osztrák birodalom e kevéssé népes és műveletlen keleti részében előforduló csodálatos dolgok megismertetése alkalmából Császári Fenségednek segítségére legyen és szolgálatait térden csúszva följánlja.

Fogadja azért Fenséged e legalázatosabb emléksorainkat, melyeket a legmélyebb hódolattal s a dicsőséges császári házhoz való hozzátartozandóságunk érzetével nyújtunk át és ígérjük, hogy kötelességszerűen készek vagyunk nyomorult életünket bármikor a császári házért föláldozni.

Legalázatosabb hűséges szolgálai:

A Főfelügyelő hivatal.

Mint kuriózum, érdemes a megörökítésre.

Maga a munka apró fejezetekre oszlik és pedig: 1. Magasztaló szózat a főherceghez. 2. Rövid foglalatja Nagybánya történetének 1347-től—1810-ig. 3. Jelenlegi (1810.) állapotja a bányaműveknek. 4. Az illobai üzem. 5. A miszbányai üzem. 6. A láposbányai bányaművek. 7. Sárgabánya. 8. Feketebánya. (Az eredetiben: Fekettebánya.) 9. Nagybányai terület: Borpatak. (Savanyúkút-völgy.) 10. A veresvízi völgy.

Sajnos, itt megszakad a jelentés. Úgy látszik, mintha valaki a többi kitépte volna a füzetből.

Hogy ki volt a Rainer főherceg számára írt memorandum fogalmazója, az a kéziratból ki nem tűnik; de bizonyos, hogy a történelmi részt a város levéltárából nyert adatok alapján állította egybe; a bányák szakszerű leírását pedig a Főfelügyelő hivatal hivatalos jelentéseiből szerkesztette meg.

A nagyhangú szózat után kezdődik az érdekes történeti rész.

Hogy minő nemzet lakta e földet s kinek lehet köszönni a gazdag fémbányák föltalálását, azt adatok hiányában megállapítani nem lehet. Egyes nyomok azonban arra engednek következtetni, hogy a bányák keletkezése visszanyúlik az őskorba s hogy később római kolónia is volt. De annyi föltétlenül bizonyos, hogy a XI. és XII. században már mint virágzó bányatelep szerepel s németek — illetőleg szászok — által műveltetett, kiknek ajakáról egyes bányász műszavak is átszármaztak a későbbi magyar és oláh bányászok ajakára.

Főnt a Szepességben, valamint az erdélyi aranybányákban dolgozó munkások ugyanazon bányász műszavakat használják mai nap is, mint a nagybányaiak. A legtöbb szó német eredetű. A II. Géza királyunk által betelepített szászok műszavai dominálnak a bányászok között, természetesen most már kissé magyaros ruhában.

Álljon itt egy pár bányász szó például: Wasserseig (Vastagszák), Hasengarten (Házsongárd), Stollen (Istoly), Stampfe (Istomp), Liegend (Liget), Stecheisen (Stekáisz), Sauberjunge (Záborló), Fürstsohle (Fustély).

A megmagyarosított szók közül azt hiszem legkiválóbb a „Záborló“, mely egy mai nyelvújítónak is becsületére szolgálna!

1347-ben I. Lajos királyunk nagy kiváltságokat ad a városnak, többek közt 3 mértföldnyi kiterjedésű telket és megengedi, hogy bányászati célokra a kővári korona-uradalom erdejéből vastag tölgyfát vágathasson; a meszet pedig a magán-uradalmakból díjtalanul használja.

1409-ben Zsigmond király tesz először említést egy kamara grófról. (Comes Urburariorum.)

1411-ben Zsigmond király Nagybányát (Frauenbach) bányáival és a közel fekvő községekkel egyetemben Vuchovics György szerb fejedelemnek ajándékozza.

1422. A frauenbachi városi lelkész az esztergomi érsek parancsára egy hitszónok és egy segédlelkész tartására köteleztetik, mivel a bánya virágzó állapota s a lakosság nagy száma azt megkívánja.

1459. Szilágyi Erzsébetnek, Mátyás király édes anyjának tulajdonába átmegy az egész bányaság; a nagyasszony élvezi is a jövedelmet s Nagybányán több palotát épített, melyek maig is (1810) állanak.

1468. Mátyás király bérbe adja 13 ezer arany forintért a bányaműveket s a pénzverést. A bérlők a város lakói.

1490. Albert lengyel herceg, Ulászló király testvére boszúból, mivel nem ő választotta meg magyar királylyá, Nagybányát megtámadja, beveszi s első ízben összerombolja.

1508. Thurzó János átveszi a felügyeletet a pénzverő (Münz) fölött.

1530. Szapolyai János birtokába veszi az összes bányatelepeket.

1551-től 1553-ig gyülekező helye Nagybánya az erdélyi fölkelő seregeknek, míg végre Gelze Zsigmond bányász hivatalnoknak sikerül a lakosság segédelmével a fölkelők vezéreit elfogni és kivégezni s a várost megszabadítani. Ez időben az itteni bányák altárója 674 öl hosszú; van azonkívül több felső tárója és aknája. Ezekhez tartozik a fernezelyi patakra épített 14 zúzómű 206 zúzónyíllal és bent Fernezelyen (Ferne See) 5 olvasztó kemence.

1560. Nagybánya és Felsőbánya királyi adománylevéllel Balassa Menyhért tulajdonába megy át.

1564. Báthory István ostrommal beveszi Nagybányát.

1565. Schwendi Lázár császári tábornok visszafoglalja a várost. Ugyanezen évben császári parancsra Kielmann András megvizsgálja a pusztuló bányákat s úgy találja, hogy aranyban, ezüstben igen gazdagok. De mivel a munkásnép nagy része kipusztult, Kielmann javaslatára német bányászok betelepítését határozzák el.

1566. Torday János bányász hivatalnok jelenti, hogy a kapnikbányai bányák aranyos-ezüstben szerfölött gazdagok, de a kőborló nagyszámú

rablócsordák miatt nem művelhetők; azért ajánlja, hogy katonaság hozasék e vidékre vagy pedig sánczok emelése által védelmeztesék meg.

1567. János Zsigmond csapatai a várost és a várfallal körülvett s megerősített pénzverő hivatalt rohammal beveszik; a pénzverőt lerombolják, a várost pedig Bornemisza Benedek őrizetére bizzák; Bornemisza török zsoldosai azonban a bányákat részben tönkre teszik, részben külvizekkel előntik. A középületek is sokat szenvednek. A török csapatok a bányászat minden nyomát megsemmisíteni igyekeznek.

1571. Az altáró 447 öltre boltozatba hajtatik előre; 224 öl a víz alá borított területen összeomlik. A fernezelyi kohó ércstermelés hiányában csak salakolvasztást teljesít. Findeisen András bányász hivatalnok panaszos előterjesztést tesz, hogy az oláhok rablásai miatt nem képes az üzemet fentartani és folytatni.

1572. Findeisen András javasolja, hogy az elpusztított Thurzóbányát újból vegyék művelés alá.

1573. Feigl Péter bányamérnök átvizsgálja a vízzel borított területeket és vízemelő gépek felállítását hozza jazeslatba azon megjegyzéssel, hogy Felső-Magyarország az erre szükséges nagy befektetési tőkét két évi határidőre fedezze.

1575. Székely Mihály császári tanácsos megállapítja a frauenbachi és felsőbányai művek nagy gazdagságát; panaszkodik azonban, hogy a Körmöczről ide áttelepített munkások nagyon tudatlanok.

1588. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem bérbe adja Nagy-, Felső-, Lápos- és Kapnikbányát 33160 tallérért 3 egymásután következő évre báró Herberstein Felicziánnak.

1601. Idegen bányászok (81 család) telepíttetik Nagybányára.

1612. Báthory Gábor erdélyi fejedelem a nagyhírli Lisabonára bizza a bányák felügyeletét s a bánya statutumokat jóváhagyja.

1614. Kiss Lukács császári tanácsos és Reisz János lajstromozó jelentik, hogy a gönczvári bányák jó állapotban vannak, bár a nagy járgányakna beomlással fenyeget; a kis járgány-aknál ellenben 74 munkás ércstermeléssel foglalkozik. Ezenkívül egy kétkerekű őrlómalom, egy kovácműhely 13 kovácmesterrel és egy zúzó 48 nyállal állandó működésben van.

1615. Feketebánya, mely előbb gazdag érczei daczára felhagyatott s a zúzó és kovácműhely beszüntettetett, báró Herberstein által 3000 forint bérbe vétetik és újból üzembe helyeztetik.

1624. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Nagybányát s az újból épített pénzverőt a város lakóinak bérbe adja.

1645. A linczi békekötés határozatai értelmében az összes bányák átmentek Rákóczy György fejedelem tulajdonába. A fejedelem megbízottja 1648-ban a bányák bérlőjét, Doktor Gattyt rablóbányászkozásban bűnös-

nek találván, a további munkálkodástól halálbüntetés terhe alatt eltiltja. A rablóbányászkodást a fejedelem azzal látta beigazoltnak, hogy a bérlő nem hajtott rendszeres vágatokat, hanem csakis a hátrahagyott régi munkahelyeken dolgoztatott s ezáltal a beomlásokat előmozdította.

1648. Nagybányán az egyik bánya beomlik és 300 bányászt maga alá temet.

1661. Nagy- és Felsőbánya lakószói Nagyvárad eleste után — nehogy a város és a bányák a török csapatok által elpusztíttassanak — Szeidi Achmed budai basától 10000 tallérért megváltják magukat s neki hűséget esküsznek.

1644. A vasvári békeszerződés alapján a bányaművek Lipót császár birtokába kerülnek s a bányatelepeket magánbányászok művelik, azzal a feltétellel, hogy minden márka termelt ezüstért a kincstárnak egy fél tallért, egy márka aranyért pedig 3 vert aranyat kötelesek fizetni.

1669 és 1672. Az erdélyi fölkelők ismét veszélyeztetik a bányákat.

1673. Spank, Spork és Strassoldo császári tábornokok rohammal beveszik a várost és megszábadítják a fölkelőktől.

1674. Mittermayer Lipót pénzverőmester, Hartung Miklós és Jánossy István bányász hivatalnokok jelentik, hogy a Feketebánya víz alá került, de a víz egy vágattal elvezethető lenne; a gönczvári és libamezői bányák és a zúzóok pedig a Felső Császár nevében átvétettek, a többi azonban — mint művelésre nem alkalmas — felhagyatott.

1677. Wesselényi István, az erdélyi fölkelők parancsnoka francia, lengyel és tatár segítséggel ismét ellepi a környéket; a városokat elfoglalja, elpusztítja s a hivatalnokokat fogságra veti.

1678. A császári csapatok elnyomulnak és a lázadókat elűzik.

1679. A helyreállított rend rövid ideig tart; a szerencsétlen bányavidéket a felkelők újból feldúlják.

1703. II. Rákóczi Ferenc fejedelem rablócsapatai¹ elfoglalják a várost.

1710. Szörnyű pestis dühöng s a város majdnem teljesen néptelenné válik.

1711. A császári csapatok véglegesen átveszik az elpusztított néptelen várost.

1717. Tatár rablócsapatok ismét megtámadják. Ezek a rablók azon seregek maradványai, melyek Borsabányáról történt elvonulásuk alkalmával a Visó völgyében az oláh lakosság által megtámadtattak, körülzárattak és a körülfekvő hegyekről lezuhintott kő- és fatömeggel mintegy 15000 embert megsemmisítettek.

¹ Érdekes, hogy a német eredeti kéziratban a „rablócsapatai“ szó alá van húzva s valaki oda írta magyarul: „disznó!“ Áldott legyen a kéz, amely ezt cselekedte!

A bányák vezetésével a régi időkben kamaragrófok voltak megbízva; 1748-ban állítják fel az úgynevezett Főfelügyelőséget, melynek vezetői már csak főnökök voltak.

Névsoruk a következő: 1748-ban Staberhoffer Adorján, 1750-ben Gerstorf Ferencz, 1754-ben Gróf Stampfer Gottlieb, 1766-ban Báró Schmidlin Ferencz, 1774-ben Báró Mechtl József, 1778-ban Mitisch Venczel, 1785-ben Báró Gerliczy Ferencz, 1798-ban Szelezky János és 1810-ben Lill János.

Úgy látszik a Rákóczi-féle szabadságharcz után a század végeig semmiféle történeti eseményt nem tartott érdemesnek a füzet írója megörökíteni.

Érdekes még a történeti rész után összeállított táblácska is, melyben az arany- és ezüstárak vannak föltüntetve és pedig:

Egy márka ezüst ára 1566-ban 5 frt., 1575-ben 6 frt., 1601-ben 8 frt., 1608-ban 8 frt. 50 kr., 1611-ben 8^{1/2} tallér, 1614-ben 9 tallér, 1676-ban 14 frt. 40 kr, 1696-ban 14 frt 50 kr., 1712-ben 16 frt, 1738-ban 20 frt. 30 kr.

Egy márka aranynak ára 1575-ben 71 frt. 28 kr., 1608-ban 68 drb. vert arany, 1614-ben 224 frt. 25 kr., 1738-ban 80 drb. vert arany, a vert arany ára pedig darabonként 4 frt 80 kr.

Ezekkel a történelmi rész befejeztetvén, következik a bányák részletes leírása és szakszerű tárgyalása, mely azonban tisztán csak a szakembereket érdekli, különösen azokat, kik jelenleg is a hírneves bányatelepek felvirágoztatásán működnek. A fentebb közölt adatok egy része is ismeretes ugyan, többé-kevésbé bőven²; de azért a figyelmes olvasó sok újat talál köztük, melyek eddigi tudásunkat bővítik vagy Nagybánya történetéhez új adalékkal járúlnak.

(Nagybánya)

Révai Károly

² Lásd őket „A nagybányai m. kir. bányalgazgatósági kerület monografiája” cz. munka (Nagybánya, 1896.) 36—40. l.